

Okrugli sto: „Specijalni rat kao supstitucija oružane agresije” (II)

Dr ZLATKO ISAKOVIĆ

Istorijski politički i vojni uslovi koji su doveli do nastanka posrednog rata

Veliki broj istraživača i teoretičara međunarodnih odnosa u nas i u svetu bavio se pitanjem određivanja ključnih tačaka u dinamičnom istorijskom razvoju međunarodne zajednice, koje su od značaja za razmatranje političke dimenzije međunarodnih odnosa u posleratnom razdoblju. Bitno obeležje društveno-političkih kretanja u tom periodu uglavnom čine: proces dekolonizacije i pojava neokolonijalizma; nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti i povećavanje uloge politike nesvrstavanja kao spoljnopolitičke orijentacije i spoljne politike sve većeg broja država činilaca međunarodne zajednice; prerastanje socijalizma u svetski proces i u tom kontekstu evolucija odnosa u međunarodnom radničkom pokretu; bipolarna struktura dela međunarodne zajednice, koji je u ideološkom i vojno-političkom pogledu podeljen i blokovski organizovan i, posebno, odnos snaga između polova ove strukture. U kontekstu ovih političkih procesa i promena, posebno značajno mesto ima pitanje sredstava (u suštinskom smislu) za ostvarivanje spoljnopolitičkih ciljeva koje u manjoj ili većoj meri karakteriše prinudno uspostavljanje ili održavanje nejednakosti između subjekata međunarodnih odnosa (dominacije), pa će i tom pitanju biti posvećena posebna pažnja.

U ovom radu je učinjen pokušaj da se ukaže na one političke i vojno-političke istorijske uslove koji su imali presudnu ulogu i značaj u istorijskom procesu nastanka, primene i razvoja posrednog rata kao savremene pojave u međunarodnim odnosima.

1. Promene uslova za vođenje spoljne politike

Međunarodnu zajednicu i odnose u njoj u 20. veku karakterišu brza društvena, politička, ekonomska i druga kretanja. Tako je, na primer, u periodu koji je prethodio prvom svetskom ratu sistem kolonijalnih odnosa bio u svom uspostavljanju, a zatim je i doveden do svojih krajnjih konsekvenci (pošto je izvršena podela nerazvijenog dela Zemljine kugle), da bi već posle ovog rata bilo započeto njegovo osipanje. Proces dekolonizacije je najpre napredovao sporo, da bi sa protekom vremena dobijao u zamahu i posle drugog svetskog rata poprimio obličje i brzinu lavine. Pokazalo se, s jedne strane, da ni najveće kolonijalne sile nisu u stanju da, u krajnjoj liniji, oružanom silom drže pokorene brojne narode i gotovo čitave kontinente, a s druge strane, i da to više nije ni neophodno (odnosno postaje i štetno) za dalje vršenje njihove eksploatacije. Imperijalizam je u svom razvoju elastično reagovao na novonastalu situaciju i prilagodio joj se. Ali, to nije bio rezultat volje, niti visprenosti bilo kog pojedinca ili grupe ljudi, nego prvenstveno posledica delovanja objektivnih zakonitosti razvoja kapitalističkog društva koja se ispoljila kroz formiranje i institucionalizovanje izmenjenog međunarodnog ekonomskog poretka, posebno kroz razvoj i privrednu delatnost transnacionalnih korporacija. A novim oblicima i instrumentima eksploatacije odgovaraju i novi oblici i instrumenti političkog potčinjavanja, odnosno dominacije. Vladavina ognjem i mačem produžava se drugim sredstvima.

S druge strane, objekti dominacije nisu bili pasivni posmatrači situacije: oni su uporno i žilavo pružali otpor svakom obliku potčinjavanja, neravnopravnosti, zavisnosti i bilo kakvom podređivanju tuđoj volji uopšte. Ovaj otpor ima više domena, aspekata i dimenzija: na unutrašnjem planu ogleda se kroz težnje dojučerašnjih kolonija da najvažnije političke i ekonomske odnose u društvu saobraze specifičnim istorijskim i savremenim uslovima i potrebama odnosne društvene sredine i klasne, etničke i druge strukture, a i kroz borbu za uspostavljanje ili održavanje suvereniteta ovih država nad rudnim, energetskim i drugim raspoloživim izvorima prirodnih bogatstava, za očuvanje kulturnih i drugih etničkih i socijalnih tekovina i vrednosti itd.¹; na međunarodnom planu otpor dominaciji ispoljava se kroz

¹ E. Kardelj, konstatujući da je nesvrstavanje rođeno još u toku drugog svetskog rata, naglašava da je reč »o najšire prisutnoj težnji naroda i njihovoj aktivnoj borbi da postignu punu nacionalnu slobodu i da obezbede pravo da se u toj slobodi društveno razvijaju saglasno svom vlastitom izboru, da ne budu ili da prestanu da budu ekonomski i politički privesak velikih svetskih

borbu za promenu postojećeg poretka političkih i ekonomskih odnosa u međunarodnoj zajednici, za miroljubivu aktivnu koegzistenciju u međunarodnim odnosima, protiv mešanja u unutrašnje stvari suverenih zemalja, za rešavanje sporova između država mirnim putem, za stvaranje novog međunarodnog informativnog poretka, što je naročito izraženo u delovanju pokreta nesvrstanih zemalja, a i drugih zemalja u razvoju.² Dakle, nesvrstane zemlje i zemlje u razvoju, kroz navedene težnje na unutrašnjem planu, u stvari ostvaruju priznata suverena prava država kao subjekata međunarodnog javnog prava i međunarodnih odnosa, što govori da bi u savremenim uslovima otvorena i neposredna primena oružane sile radi uspostavljanja ili očuvanja dominacije bilo kog oblika naišla (i nailazi) na manje ili više jednodušnu osudu miroljubivog dela međunarodnog javnog mnjenja, a i domaćeg u zemlji koja silu primenjuje. Sličan zaključak može se izvesti i o navedenim oblicima suprotstavljanja dominaciji na međunarodnom planu: zajednički cilj tih političkih i drugih akcija je svetski mir i demokratizacija međunarodnih odnosa, pa suprotstavljanje takvoj politici oružanom silom nužno predstavlja nepopularno sredstvo protiv čije primene su, po pravilu, i pojedini pripadnici blokovskih tabora koji se s politikom nesvrstavanja u načelu inače ne slažu.

Na žalost i pojedine nesvrstane zemlje ponekad nastoje da sporeve u međusobnim odnosima »rešavaju« silom, pri čemu je teško zaključiti da li je njihovo ponašanje rezultat primene strategije posrednog nastupanja kroz takozvane posredničke ratove ili ubeđenja rukovodstava tih zemalja da se konkretni spor može rešiti upotrebom sile. Treba pomenuti i to da se vlade pojedinih zemalja u razvoju i nesvrstanih zemalja neracionalno odnose prema prirodnim bogatstvima i ekonomskim potencijalima kojima raspolažu.

Prednosti postupaka za vođenje posrednog rata, odnosno za primenu strategije posrednog nastupanja — sa stanovišta subjekata koji teže uspostavljanju ili očuvanju dominacije — ispoljavaju se u tome što su oni (postupci), po pravilu, nevidljivi ili bar nejasno vidljivi, čak i za pažljive posmatrače i analitičare razvoja situacije; rezultate njihovog korišćenja ponekad je teško razlikovati od stvarnih unutrašnjih teškoća, kriza i problema u različitim aspektima razvoja

sila, odnosno centara vojno-političke i ekonomske moći, da se u tom procesu obezbede od spoljne dominacije i eksploatacije i da sa tih pozicija mogu da utiču na razvoj međunarodnih odnosa«. (*Istorijski koreni nesvrstavanja*, IC »Komunist«, Beograd, 1975, str. 6).

² Vidi: B. Tadić, *Nesvrstanost u teoriji i praksi međunarodnih odnosa*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1976.

društva prema kome se koriste (a bar njih u »trećem svetu« ima i previše)³; i najzad, možda je i najteže nedvosmisleno dokazati koji subjekt međunarodnih odnosa u krajnjoj liniji povlači konce i odlučujuće utiče na razvoj situacije upravo zato što po pravilu konkretne postupke operativno ne preduzima neposredno on, nego jedan ili više posrednika.

Dalje, čini se da su posredni rat, odnosno strategija posrednog nastupanja pogodni za uspostavljanje dominacije ne samo nad pojedinim zemljama, nego i nad grupacijama različitih vrsta, kao što su prvenstveno međunarodne organizacije i međunarodni pokreti. Jasno je da bi u savremenim uslovima bilo, najblaže rečeno, nesvrshodno i neracionalno izvršiti oružanu agresiju protiv svih ili bar većine članica, na primer, pokreta nesvrstanih, kako bi se sadržinski promenilo delovanje tog pokreta. Štaviše, čini se da bi takav postupak imao politički efekt koji bi bio dijametralno suprotan od željenog, a strategija posrednog nastupanja je u više navrata pokazala svoju delotvornost i na planu uspostavljanja dominacije. Broj pokušaja uspostavljanja dominacije u odnosu na pokret nesvrstanih raste čini se u onoj meri u kojoj ovaj pokret postaje sve značajniji faktor u međunarodnim odnosima, a politika nesvrstavanja sve efikasnije sredstvo za postizanje navedenih ciljeva nesvrstanih zemalja u međunarodnoj zajednici, pa se može osnovano očekivati nastavljjanje ove tendencije i u budućnosti.⁴

Prerastanje socijalizma u svetski proces, prvenstveno kroz socijalističke revolucije izvršene u toku drugog svetskog rata i posle njege, imalo je dve značajne posledice u pogledu promene uslova za vođenje spoljne politike članica međunarodne zajednice: prvo, samim

³ »Postoje brojne pojave koje same po sebi stvaraju uslove za ekonomsku i političku nestabilnost u mnogim zemljama, a samim tim i za unutrašnje konflikte, kao što su: zaostalost društvene strukture, koju u mnogim zemljama podržavaju reakcionarne društvene i političke grupacije; ekonomska zaostalost i problemi koji proizilaze iz dubokog jaza između razvijenih i nerazvijenih zemalja i koji, naročito u novooslobođenim zemljama, ponekad stvaraju nepremostive ekonomske, socijalne i političke probleme; klasni sukobi u uslovima ekonomske zaostalosti i zaostalosti proizvodnih odnosa i političkog sistema; ekonomska zavisnost koja iz toga proizlazi, kao i idejna i politička kolebanja u pogledu razvoja društva i mesta pojedine zemlje u sistemu međunarodnih odnosa i mnoge druge. No, zato je mešanje u unutrašnje odnose zemalja sa takvim problemima i suprotnostima utoliko reakcionarniji i opasniji instrument međunarodne politike«. (E. Kardelj, navedeno delo, str. 28).

⁴ S tim u vezi E. Kardelj ističe da se politika nesvrstavanja »neprestano nalazi pod jakim pritiskom politike sa pozicija sile. Ali to upravo govori o njenoj snazi i efikasnosti, a ujedno i o krizi politike sa pozicija sile«. (Predavanje na Univerzitetu u Dar es Salamu, *Nacija i međunarodni odnosi*, BIGZ, Beograd, 1975, str. 172).

tim što su socijalističke revolucije izvedene u pojedinim zemljama koje su pre revolucije bile u kolonijalnim ili polukolonijalnim odnosima zavisnosti prema imperijalističkim metropolama (Jugoslavija, Vijetnam, Kina itd.) ili u razvijenim kapitalističkim zemljama (Čehoslovačka, Mađarska, Poljska itd.), za imperijalističku politiku se sužava polje delovanja ili se, pak, u drugom slučaju sužava front imperijalističkih i uopšte kapitalističkih snaga u svetu i ojačava anti-imperijalistički tabor; i drugo, po prvi put u istoriji čovečanstva u praksi se postavilo pitanje fizionomije i prirode odnosa između socijalističkih zemalja, a u kontekstu činjenice postojanja pluraliteta suverenih i nezavisnih socijalističkih država na drugi način se postavlja i pitanje odnosa unutar međunarodnog radničkog pokreta.

U međunarodnom radničkom pokretu je u toku drugog svetskog rata i posle njega započet proces demokratizacije odnosa, čije odvijanje je umnogome olakšano prerastanjem socijalizma u svetski proces, odnosno nastankom većeg broja država, u kojima se — bez obzira na postojeće bogatstvo formi vladavine i puteva izgradnje socijalizma — radničke klase nalaze na vlasti. Ni odnosi unutar »socijalističke zajednice« nisu pošteđeni spore, ali čini se neumitne evolucije.

Ove promene i evolucija odnosa u međunarodnom radničkom pokretu i između novonastalih socijalističkih država još uvek ne mogu da se uklope u kliše prema kojima politički i drugi često pragmatiski posmatrani interesi pojedinih socijalističkih država predstavljaju konstantu u čijoj funkciji treba da bude razvoj i spoljna i unutrašnja politika ostalih socijalističkih zemalja, a i komunističkih partija koje se nalaze na vlasti.

U takvim uslovima, posredni rat se koristi radi zadržavanja stečenih pozicija i, ako je moguće, osvajanja novih i prema socijalističkim zemljama i prema onim koje prema navedenim klišeima nisu socijalističke, a trebale bi to da budu ili su u »zabludi« kada misle da politika nesvrstavanja može biti vođena bez trajnog oslonca na »socijalističku zajednicu« itd. Dakle, primena strategije posrednog nastupanja se tretira u praksi kao neutralno sredstvo, odnosno sredstvo koje — uzeto samo po sebi — ne predstavlja »ništa loše«, a kojim se mogu realizovati određeni spoljnopolitički ciljevi, bez obzira na to što se time, u stvari, koristi prinuda — makar i ona u širem smislu — u međunarodnim odnosima, koja je, bar teorijski posmatrano, kao sredstvo svojstvena imperijalizmu.

Posebno polje primene strategija posrednog nastupanja ima u globalnim odnosima između SAD i Sovjetskog Saveza i ostalih čla-

nica Severnoatlantskog pakta, odnosno Varšavskog ugovora, a i u odnosima svake od ovih dveju međusobno suprotstavljenih grupacija prema »trećem svetu«, a povodom odnosa sa suprotnom stranom. Partnerstvo iz Antihitlerovske koalicije posle rata se izrodilo u rivalstvo i konfrontaciju ekonomskih, ideoloških i političkih interesa, pa i u neprijateljstvo, pri čemu postojeći kvalitet odnosa između dvaju polova blokovskog sveta predstavlja osnovni barometar trenutnog odnosa snaga među njima. U skladu s tim, najlošiji odnosi su zabeleženi u periodu nepostojanja ravnoteže u nuklearnom naoružanju na štetu Sovjetskog Saveza, koji je poznat kao »hladni rat«, a proces bipolarnog detanta je započet i odvijao se u uslovima mrtve trke na ovom polju⁵. Naravno, ne zanemarujući nesporan značaj nuklearnog faktora, sagledavanje procena odnosa snaga Sovjetskog Saveza i SAD samo kroz odnos njihovih vojnih potencijala predstavljalo bi vulgarizaciju velike kompleksnosti međunarodnih odnosa. Postoje još bar dva izuzetno značajna merila, makako ona sama po sebi izgledala relativna: unutrašnja politička i ekonomska stabilnost i potencijal dveju supersila i njihovih saveznika; i njihove pozicije i ideološko-politički uticaj u međunarodnoj zajednici uopšte. Za predmet ovog izlaganja od posebnog je značaja ovo drugo merilo, ne negirajući, pri tom, značaj koji unutrašnja politika i uopšte politička i ekonomska situacija u okviru jedne zemlje može da ima i ima u procesu kreiranja i sprovođenja njene spoljne politike.

Naime, kada većina država članica međunarodne zajednice nije obuhvaćena ni jednom od postojećih vojno-političkih blokovskih grupacija i kada upravo te zemlje, delujući u okvirima pokreta nesvrstanih, a u pojedinim slučajevima i izvan njega, postaju sve značajniji faktor daljeg razvoja međunarodnih odnosa, pred supersile se, u kontekstu politike međusobnog nadmetanja koju vodu, kao jedan od prioriternih zadataka, nameće stalno proširenje političkog i ideološkog uticaja, odnosno sticanje odgovarajućih pozicija u zemljama »trećeg sveta«. Kako je »treći svet« već podeljen gotovo bez ostatka na nesvrstane i njima bliske zemlje i na one zemlje u kojima bilo Zapad bilo Istok već imaju manje ili više stabilizovane pozicije, mogućnosti daljeg proširenja sfere uticaja svake od supersila svode se na preotimanje pozicija koje u određenoj zemlji drži suprotna strana ili, pak, na penetraciju u nesvrstane i druge zemlje koje imaju apri-

⁵ Vidi: L. Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, »Nolit«, Beograd, 1976, str. 46—47.

orni stav stav neprihvatanja ulaska u bilo čiju interesnu sferu, kao što je to slučaj s našom zemljom⁶.

Kontrola nad procesom odlučivanja se uspostavlja vođenjem posrednog rata, odnosno primenom strategije posrednog nastupanja kroz posredno sticanje kontrole nad donosiocima najvažnijih političkih odluka u okviru određenog subjekta međunarodnih odnosa. A ta kontrola je najčešće rezultanta primene kompleksnih političkih, ekonomskih, propagandnih i specifičnih fizičko-prinudnih grupa postupaka, koji zajedno daju sadržinsku i metodološku fizionomiju ove strategije. Ona predstavlja političko-strategijsku koncepciju uspostavljanja dominacije u međunarodnim odnosima po pravilu višestruko posrednom i prikrivenom primenom prinude u širem smislu. Političko i ideološko rivalstvo i borba dveju supersila i njihovih saveznica na terenu »trećeg sveta« ne vode se samo radi sticanja pozicija i uspostavljanja svog uticaja u »trećem svetu« (jer bi to onda bila gotovo borba radi borbe), nego je krajnji cilj ovog nadmetanja da se stečene pozicije *iskoriste* protivno interesima suprotne strane, što, po pravilu, znači — odnosno tako se posmatra — u skladu sa sopstvenim interesima. U ovoj složenoj igri »treći svet«, prema zamisli političkih stratega velikih sila, predstavlja kompleksnog posrednika koji za račun jedne ili druge strane treba da deluje protivno interesima suprotne

⁶ Tako, E. Kardelj konstatuje da je »glavni uzrok savremenih ideoloških borbi oko ljudskih prava — ili bar jedan među najvažnijim — ekonomski i politički imperijalizam novog tipa, a pre svega podeljenost sveta na blokove, utakmica blokova za održavanje odgovarajućeg odnosa snaga, borba samih blokova i pojedinih velikih ili većih sila za uticaj na druge narode, borba za hegemoniju, za ekonomsku i političku dominaciju nad narodima itd. Ta borba za blokovsku podelu sveta i za podelu uticaja u pojedinim delovima sveta se u svojim konsekvencama izražava u borbi za, da tako kažem, dušu naroda i ljudi i za ideološko potiskivanje ljudi u neznanje i zablude; zatim u političkom kupovanju vlada, političkih grupa i pojedinaca — od političke prakse do nauke; u raznim oblicima nametanju sistema i ideologija; u prihvatanju svake vlade i svakog političkog sistema samo ako je u skladu sa hegemonističkim ciljevima jedne ili druge sile; u imperijalističkom nametanju ekonomske, političke, kulturne i ideološke zavisnosti; u demoralizaciji političkih grupa i pojedinaca itd. Ukratko, ta borba se izražava u degradaciji naroda i ljudi na objekte jedne globalne politike u interesu snaga koje se bore oko vlasti nad svetom i oko podele sveta na svoje interesne sfere.« (*Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, IC »Komunist«, Beograd, 1978, str. 155).

N. Čomski i E. S. Herman u gotovo istovetnom kontekstu zameraju bivšem predsedniku SAD Dž. Karteru da je njegova kampanja u korist ljudskih prava u svetu bila vrlo snažna u odnosu na slučajeve njihovih povreda u Sovjetskom Savezu i Kambodži, a vrlo slaba ili nepostojeća prema povredama u zemljama koje primaju američku vojnu i ekonomsku pomoć. (*The Washington Connection and the Third World Fascism*. »The Political Economy of human Right«, Vo. 1, South End Press, Boston, 1979, str. 33). Vidi i tabelu o vojnoj i ekonomskoj pomoći SAD u periodu od 1973. do 1978. godine određenim zemljama koje drastično krše ljudska prava (*Isto delo*, str. 45).

strane.⁷ To je tačka na kojoj se posrednost u vođenju politike sa pozicija sile odnosno posrednog rata multiplikuje: najpre jedna od velikih sila posrednim putem stiče kontrolu nad subjektima i procesima odlučivanja u pojedinim zemljama »trećeg sveta«, a zatim i same te zemlje postaju posrednici delujući na osnovu kontrolisanog procesa odlučivanja u njima prema suprotnoj velikoj sili. Ako zemlje posrednici imaju toliko uticaja ili, pak, većinu u nekoj regionalnoj ili međunarodnoj organizaciji druge vrste, i sama ta organizacija može postati svojevrsan posrednik u ovim odnosima itd.

2. Promene uslova za postizanje spoljnostitičkih ciljeva oružanom silom

U posleratnoj međunarodnoj zajednici izmenjene su tri grupe uslova za postizanje spoljnostitičkih ciljeva oružanom silom: prvo, uslovi za vođenje svetskog rata, najverovatnije nuklearnim i drugim vrstama oružja za masovno uništavanje; drugo, uslovi za ratovanje tzv. konvencionalnim oružjima u ograničenim (regionalnim, lokalnim i dr.) ratovima; i treće, moralne i pravne okolnosti i posledice upotrebe oružane sile uopšte u savremenim međunarodnim odnosima. Pre izvođenja zaključka o pravcu i smeru delovanja ove tri grupe uslova u odnosu na nastavak, razvoj i primenu u praksi posrednog rata u međunarodnim odnosima, neophodno je detaljnije razmotriti svaku od njih.

Najpre, istorijska je činjenica da oba *svetska rata* koja su vođena u XX veku nisu bila racionalna sredstva u rukama njihovih pokretača, pri čemu je drugi svetski rat još ilustrativniji primer za takav stav nego prvi, o čemu je već bilo reči. U periodu posle drugog svetskog rata, u uslovima postojanja nuklearnog i drugih oružja za masovno uništavanje, bitno je uvećana iracionalnost svetskog rata kao sredstva za ostvarivanje spoljnostitičkih ciljeva. Naime, dok su pro-

⁷ S tim u vezi H. Morgentau smatra da se u vreme hladnog rata borba između velikih sila vodila posredstvom trećih država na taj način što su SAD i SSSR »ubacile svoju snagu u unutrašnje sukobe slabih naroda, pomažući vladu ili opoziciju, zavisno od konkretnog slučaja«. (*To Intervene Or Not To Intervene*, »Foreign Affairs«, br. 3, 1967, str. 428—436).

D. Yergin naglašava da u vreme hladnog rata »krize nisu nikad prerasle u konfrontaciju punog zamaha između Istoka i Zapada, ali je to raspaljivalo širu, rastuću polarizaciju. Razilaženje je otvorilo novu arenu za sovjetsko-američko takmičenje — ono što će kasnije biti nazvano treći svet. Kako se polarizacija uvećavala, svaka strana je videla onu drugu kako preduzima provokativne akcije«. (*Shattered Peace — The Origins of Cold War And the Nation Security State*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1977, str. 190).

tagonisti prvog i drugog svetskog rata rizikovali da u slučaju neuspjeha pobjednicima plate reparacije, izgube kolonije, budu podeljeni (kao Austro-Ugarska posle prvog i Nemačka posle drugog svetskog rata), budu primorani na ustupanje dela svoje teritorije nekoj od sila pobjednica u ratu i slično, u uslovima svetskog rata u kojem bi se koristilo oružje za masovno uništavanje ulog je neuporedivo veći: sopstveni fizički opstanak, a pod određenim uslovima i opstanak čovečanstva u celini.⁸

Naravno, pobornici korišćenja rata kao sredstva za ostvarenje ciljeva spoljne politike imaju svoje »argumente«, od kojih je najperfidniji ovaj: da rat između dve supersile (dakle, svetski rat) ne bi bio nužno vođen i strategijskim nuklearnim oružjem, odnosno da upotreba taktičkog nuklearnog oružja u ovakvom ratu ne bi morala nužno dovesti do upotrebe svih (a to znači i strategijskih) potencijala zaraćenih strana.⁹ Ako bi se, dakle, strane u sukobu pridržavale »pravila igre« — po ovom shvatanju — nema opasnosti da rat u kome se koristi taktičko nuklearno oružje eskalira u rat vođen svim raspoloživim oružjima, koji vodi u uništenje ne samo obe strane u sukobu, nego može dovesti do razaranja mnogo širih razmera i ugroziti opstanak bitnih tekovina civilizacije, odnosno dosadašnjeg razvoja čovečanstva, pa i njega samog.¹⁰

U stvari, ova teza o racionalnoj upotrebljivosti taktičkog nuklearnog oružja ima za cilj da zamagli i relativizira granicu između nuklearnog i konvencionalnog oružja i da, zato, nuklearni rat učini moralno prihvatljivijim za javno mnjenje, a to znači i da delovanjem na subjektivni faktor objektivno poveća verovatnoću izbijanja ovakvog rata.

⁸ Vidi: Z. Isaković, *Psihološko-propagandna agresija — novi oblik agresije u međunarodnim odnosima*, »Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, br. 6—8, 1979, str. 524—527.

⁹ U literaturi i svakidašnjem političkom rečniku nailazi se često na dva kriterijuma za razlikovanje tzv. strategijskog i taktičkog nuklearnog naoružanja: (1) domet raketa koje nose bojne glave (strategijske su one interkontinentalne, a taktičke imaju manji domet) i (2) snaga (megatonaža) bojnih glava (u ovom slučaju je razlikovanje još više relativizirano, jer ne postoji opšteprihvaćena konvencija o tome do koje snage oružje ima status taktičkog, odnosno gde je granica između ove dve kategorije). Jasno je da se ova dva kriterijuma ne poklapaju, jer ista bojna glava može, na primer, po snazi biti taktička, a po dometu strategijska i obrnuto. Načelno uzev, čini se pravilnijim razlikovanje prema snazi oružja, nego prema dometu, jer raketa koja nosi bojnu glavu i ne predstavlja neophodan element oružja (bojna glava može biti transportovana i avionom, ispaljena iz topa itd.); i drugo, razdaljina između dva kontinenta u određenim slučajevima može biti i znatno manja, nego razdaljina između dve tačke na istom kontinentu.

¹⁰ Vidi s tim u vezi izjavu bivšeg ministra odbrane SAD M. Lairda, *Međunarodni štokholmski institut za proučavanje mira: Naoružanje i razoružanje u nuklearnom dobu*, »Globus«, Zagreb, 1978, str. 30.

O iracionalnosti bilo kog rata (a u prvom redu svetskog), kao sredstva politike u savremenim međunarodnim odnosima, ne govori samo činjenica da se on, kad počne, teško može kontrolisati, pa stoga postaje sam sebi svrha i cilj¹¹ (što je pokazano i kroz kritičku analizu navedene teze o »konvencionalizaciji« nuklearnog oružja), nego i sve veća cena — materijalna i ljudska — koju uzimaju ratovi kao danak svog postojanja.¹² Zato se može tvrditi da ljudske žrtve i materijalna šteta prouzrokovani svakim, a pogotovo svetskim ratom, sa stanovišta čovečanstva predstavljaju nenadoknadive gubitke koji — osim onih koji su učinjeni u odbrani — nemaju nikakvog pokrića.

Dobar deo navedenog o nepodobnosti svetskih ratova da budu racionalno sredstvo za postizanje spoljnopoličkih ciljeva bilo koje vrste odnosi se na rat kao spoljnopoličko sredstvo uopšte, pa i na *ograničene, lokalne i druge ratove* koji nisu svetski, odnosno totalni.¹³ Oni, štaviše, predstavljaju izvor svetskih ratova, što se pokazalo kroz istoriju u oba slučaja izbijanja svetskog rata, jer su, naime, oni nastali iz lokalnih ili ograničenih sukoba i konflikata koji su poslužili kao povod (kroz lančane reakcije) za mnogo veći broj članica međunarodne zajednice da se pridruže jednoj od zaraćenih strana (bilo na osnovu odluke nadležnih državnih organa bez prethodno uspostavljene međunarodnopravne obaveze, bilo zbog postojanja takve ugovorne obaveze prema jednoj od strana u ratu i slično).

U stvari, zajednički imenitelj, odnosno karakteristika svetskih, ograničenih i drugih ratova sastoji se u upotrebi oružane sile, to jest prinude kao sredstva, i na toj činjenici se zasniva i njihova iracionalnost. *Stepen (kvantitet) ove iracionalnosti je, načelno uzev, funkcija kvantiteta upotrebljene oružane ili fizičke sile, kao i broja angažovanih država u ratu, a iracionalnost (njen kvalitet) je posledica upotrebe oružane sile uopšte kao sredstva posebnog kvaliteta u odnosu na ostala sredstva u suštinskom smislu koja koriste subjekti međunarodnih odnosa.* Stoga ni lokalni ratovi nisu iracionalni u istoj meri (odnosno u navedenom smislu su nepodobni za uspostavljanje

¹¹ Vidi o tome detaljnije: V. Dimitrijević i R. Stojanović, *Međunarodni odnosi*, »Nolit«, Beograd, 1979, str. 335. Autori, između ostalog, naglašavaju: »Pokretanjem svih svojih snaga i pridobijanjem podrške sa strane, koje preduzimaju zaraćene strane, rat se širi, kako u društvenom smislu tako i u pogledu broja njime zahvaćenih država. Onaj koji je rat započeo nema više nadzora nad time, kako su pokazali ogromni društveni poremećaji koji su se u novijim ratovima dešavali i težnja ratova da postanu svetski«.

¹² Vidi podatke o ljudskim žrtvama u prvom i drugom svetskom rat: *Isto delo*, str. 335—336.

¹³ Vidi teorijsko razgraničenje između pojmova lokalnih i ograničenih ratova, a i ratova sa ograničenim ciljem: *Isto delo*, str. 331—332.

dominacije u međunarodnim odnosima) u kojoj su to danas svetski ratovi, pa ni njihovo korišćenje nije samo prošla ili samo savremena pojava u ovim odnosima, nego će oni verovatno biti vođeni i u budućnosti. Prema tome, treba računati i na iznalaženje novih, delotvornijih modaliteta njihovog vođenja od subjekata međunarodnih odnosa koji ovim putem teže uspostavljanju odnosa dominacije. Jedan od takvih modaliteta, koji metodološki ulazi u okvire strategije posrednog nastupanja, jesu već pomenuti posrednički ratovi ili ratovi preko posrednika, čija primena u velikoj meri otklanja odgovornost za upotrebu oružane sile, odnosno vođenje agresivnog rata u međunarodnim odnosima sa njihovih pravih subjekata i na taj način u određenoj meri umanjuje neke od navedenih rizika koje nameće vođenje oružanog rata u savremenim uslovima. Takođe, treba naglasiti da se danas posrednički rat, po pravilu, vodi između susednih ili u nekom drugom pogledu bliskih zemalja, što takođe rezultira određenim pogodnostima za agresora.¹⁴ S druge strane, iako se posrednički ratovi metodološki uklapaju u sadržinu strategije posrednog nastupanja, oni se, po najvažnijem obliku prinude koji se koriste u njihovom vođenju, razlikuju od posrednog rata. Naime, prinuda u širem smislu može biti eventualno korišćena kao dominantno sredstvo samo u odnosima između subjekata primene strategije posrednog nastupanja i posrednika (ako postoji potreba da subjekt na ovaj način prinudi posrednika na željeno ponašanje prema objektu), dok odnose posrednika i objekta primene ove strategije karakteriše u prvom redu primena oružane sile, mada se i u tom pogledu mogu javiti određene specifičnosti.

¹⁴ Zato se s pravom ističe da »kako su i lokalni ratovi postali iracionalni, protagonisti tehnokratskih strategija ipak uporno nastoje da ostvare svoje hegemonističke i imperijalističke ciljeve, što žele postići raznim oblicima *posrednog nastupanja*. Tendencija i naglasak na tzv. posredno delovanje je proces u kome agresivni ciljevi uvek ostaju isti, a oblici i sadržaji sile i primena nasilja se menjaju... Agresivne snage svih vrsta i tendencija pribegavaju tim metodima zbog toga što je rat bivao sve manje efikasan i realan u ostvarivanju agresivnih ciljeva. Najpre je to bio opšti nuklearni rat, koji je zbog kataklizmičke pretnje i za agresora bivao sve manje realan i verovatan (ali, na žalost, još uvek nije isključen), a zatim lokalni (ograničeni) rat konvencionalnim vojnim sredstvima.

Sledeći takvu logiku, svedoci smo u poslednje vreme i tzv. posredničke strategije, odnosno *strategije putem posrednika*. Reč je o tome da supersile nastoje da ostvare svoje ciljeve posredstvom drugih zemalja, oružanom i drugom aktivnošću svojih 'partnera' ili saveznika... To je nov, složen i opasan fenomen u međunarodnim odnosima, koji se komplikuje, pre svega, zbog toga što su na udaru nesvrstane i druge vanblokove zemlje i što dolazi do ratnih sukoba i među socijalističkim i nesvrstanim zemljama». (M. Vučinić, *Društveni osnovi i karakteristike savremenih vojnostrategijskih koncepcija*, »Vojno delo«, br. 2, 1979, str. 25).

U sklopu razmatranja ovog kompleksa pitanja, treba napomenuti da je jedna cela grupacija međusobno srodnih subjekata međunarodnih odnosa po pravilu u objektivnoj nemogućnosti da koristi oružanu silu radi uspostavljanja dominacije nad drugim subjektima tih odnosa. Naime, u savremenoj međunarodnoj zajednici, države — čak i one najmanje i ekonomski najnerazvijenije — imaju monopol držanja i korišćenja oružanih snaga i radi održanja unutrašnjeg poretka u zemlji i u međunarodnim odnosima. Istorijski i savremeni izuzeci od ovog pravila (kao što je to navedeni slučaj kompanije *OTRAG* u zairskoj provinciji Šaba) čine se nedovoljnim da opovrgnu ovo pravilo. Ogromna ekonomska moć, koncentrisana u rukama transnacionalnih korporacija, dolazi do izražaja kroz njihovu stalno rastuću političku relevantnost u međunarodnim odnosima, ali je politika ovih korporacija po pravilu lišena oružane sile kao sredstva za ostvarivanje dominacije u međunarodnim odnosima. U takvim uslovima, transnacionalne korporacije nužno su upućene na pokušaje da se u suštini isti ciljevi ostvare drugim sredstvima ili na ostvarivanje određene vrste saveza i interesnih sprega sa onim subjektima koji oružanu silu imaju na raspolaganju, kao što su, na primer, kvislinški orijentisani vojni krugovi u zemlji — objektu takve politike ili država čiju »nacionalnost« ima kapital korporacije i drugi. Očigledno je da u oba slučaja strategija posrednog nastupanja ima izuzetno značajno mesto i ulogu, uz napomenu da su — kao što je to pokazano — i sadržina i mehanizam poslovanja transnacionalnih korporacija takvi da rađaju, u najboljem slučaju, zavisnost zemlje domaćina u odnosu na takve korporacije (naročito ukoliko je zemlja domaćin ekonomski nerazvijena ili ukoliko ima monokulturnu privrednu strukturu itd.), a uspostavljenu zavisnost od dominacije deli samo jedan korak.¹⁵

Najzad, čini se da je i smer delovanja normativnog, odnosno *pravnog i moralnog činioca* na pojavu, razvoj i primenu strategije posrednog nastupanja neosporan. Od stupanja na snagu Brian-Kelogovog pakta 1928. godine, agresija se u skladu s normama međunarodnog javnog prava smatra međunarodnim zločinom¹⁶, i to bezuslovno (dok je Pakt Društva naroda sankcionisanje agresije uslovljavao prethodnim nekorišćenjem postupka za mirno rešavanje sporova

¹⁵ Pri tome, teorijski, a i praktično posmatrano, težnja za uspostavljanjem dominacije je karakteristična za transnacionalne korporacije u najmanju ruku u onoj meri u kojoj je karakteristična za kapitalistički društveni sistem uopšte u imperijalističkoj fazi njegovog razvoja, jer su one upravo rezultat i reprezentativni deo ovog razvoja.

¹⁶ Vidi o pojmu agresije: S. Avramov, *Međunarodno javno pravo*, »Savremena administracija«, Beograd, 1976, str. 340.

koji je njim regulisan), što je posle drugog svetskog rata potvrđeno Presudom Nirnberškog suda i Poveljom Ujedinjenih nacija. Pri tome, oružano nasilje, odnosno primena oružane sile predstavlja dominantnu karakteristiku agresije, a odgovornost za ovaj zločin snosi prvenstveno ona zemlja, odnosno njeno rukovodstvo koje ovakvu silu neposredno primenjuje, osim u svrhu samoodbrane (uključujući tu i oslobodilačku borbu naroda koji su nasilno lišeni mogućnosti da koriste pravo na samoopredeljenje, slobodu i nezavisnost) i u slučaju primene mera za realizovanje *kolektivne bezbednosti* na koje prema pomenutoj Povelji Ujedinjene nacije imaju pravo.¹⁷

Povelja Ujedinjenih nacija zabranjuje državama, a i samoj ovoj organizaciji, intervenciju u stvari drugih država koje se nalaze u njihovoj unutrašnjoj nadležnosti (osim u slučaju primene mera iz VI glave Povelje)¹⁸, a Generalna skupština je 21. decembra 1965. godine usvojila Deklaraciju o nedozvoljenosti intervencije u unutrašnje poslove država i zaštiti njihove nezavisnosti i suvereniteta, u kojoj se ukazuje ne samo na direktnu ili indirektnu oružanu intervenciju (koja se poistovećuje sa agresijom), nego i na subverziju, ekonomske i političke mere, terorističke i druge aktivnosti usmerene protiv nezavisnosti i suvereniteta država shvaćenih u vrlo širokom smislu. Ova deklaracija, kao politički akt, predstavlja u stvari izraz narastanja svesti u međunarodnoj zajednici o činjenici da suverenitet i nezavisnost njenih članica sve češće i intenzivnije biva ugrožen na načine koji — uzeti sami za sebe — nisu novi (bar većina njih), ali koji su u savremenim uslovima toliko usavršeni (po metodologiji primene i sredstvima u materijalnom smislu koja se pri tome koriste) i efikasno koordinirani od subjekata koji ih primenjuju da predstavljaju realnu pretnju za bezbednost i mir u svetu.

Uporedo sa takvim razvojem pravnog i političkog elementa međunarodnog normativnog poretka, u posleratnom periodu međunarodno javno mnjenje sve eksplicitnije i, čini se, oštrije osuđuje primenu oružane sile u međunarodnim odnosima. Nije u pitanju samo načelni stav, koji u istorijskoj praksi može ponekad biti i revidiran ukoliko su u pitanju interesi sopstvene zemlje, regiona ili interesne grupacije država, nego ova osuda principijelno pogađa sve subjekte

¹⁷ Iako brojni autori naglašavaju da je neopravdano svoditi suštinu rata i agresije samo na oružano nasilje, čini se da su saglasni u stavu da ono, ipak, predstavlja supstrat ovih pojava. U tom smislu je sačinjena i definicija agresije koju je usvojila Generalna skupština UN, 14. decembra 1974. godine, o kojoj će još biti reči. (Vidi: S. Avramov, *navedeno delo*, str. 333).

¹⁸ Vidi član 2, tačke 4. i 7. *Povelje Ujedinjenih nacija*.

primene oružane sile, uključujući tu i vladu sopstvene zemlje.¹⁹ Uporedo sa neprestanim usavršavanjem postojećih i iznalaženjem novih oružja, a i sa stalnim povećanjem njihove nehumanosti, narasta i svest čovečanstva o iracionalnosti, a time i besmislenosti primene vojne sile u međunarodnim odnosima radi ostvarenja bilo kog subjektivistički ili objektivistički definisanog »nacionalnog interesa«, osim u odbrani i pomoći žrtvi agresije u skladu sa odredbama Povelje Ujedinjenih nacija.

Zato agresor u današnjim uslovima umnogome gubi na prestižu i ugledu u svetu, odnosno činjenica da određena država vodi agresivni rat u velikoj meri smanjuje mogućnosti za vršenje njenog prvenstveno političkog i ideološkog uticaja u međunarodnim odnosima, a vlada odnosne zemlje rizikuje da u sledećem izbornom krugu bude primorana da ustupi mesto drugoj. Naravno, ni vlada nije »svemoguća« u smislu da potpuno samostalno kreira i sprovodi politiku koja joj se spolja posmatrano može pripisati. Često su pojedine odluke određene vlade jednostavno »iznuđene« pritiscima koje na nju vrše nosioci interesa u toj zemlji ili čak i subjekti iz inostranstva. Ali, i nezavisno od moralnog odnosa prema primeni oružane sile u međunarodnim odnosima, za formiranje stava javnog mnjenja zemlje koja tu silu koristi dovoljna je činjenica da građani te zemlje ne samo snose finansijski teret rata, nego su oni i vojnici koji često i životima plaćaju cenu rata čiji se ciljevi ne mogu »objasniti« samo doktrinarnim stavovima rukovodstva zemlje. Ovo je i razlog zbog koga politika nesvrstavanja stiže sve veću popularnost u svetu, pa i njeni protivnici, ponekad teška srca, naglašavaju da je pokret nesvrstanih »uticajni faktor svetske politike« i slično.

3. Razvoj posrednodemokratskih odnosa unutar određenih društava u posleratnoj međunarodnoj zajednici

Čini se da bi razmatranje problematike istorijskih političkih uslova koji su doveli do nastanka, primene i razvoja posrednog rata kao kompleksne istorijske pojave u posleratnim međunarodnim odnosima bilo nepotpuno ukoliko ne bi obuhvatalo makar i kraći osvrt na pro-

¹⁹ Treba se podsetiti reagovanja javnog mnjenja Francuske na rat koji je ova zemlja vodila u Alžiru, zatim u SAD protiv vojnog angažovanja ove zemlje u Vijetnamu i sličnih, zatim rada Raselovog međunarodnog suda koji nesumnjivo predstavlja jedan od izraza stavova međunarodnog javnog mnjenja itd.

mene u pravcu daljeg razvoja sistema posrednodemokratskih odnosa i u okviru država koje su se afirmisale kao subjekti vođenja posrednih ratova i onih koje su bile žrtve ovakvih postupaka.

Najpre, razvijanje sistema posrednodemokratskih odnosa u okviru subjekata koji primenjuju posredan rat uticalo je na pojavu tog rata na dva načina. Prvo, razvoj sistema takvih odnosa sam po sebi umnogome proširuje mogućnosti da nosioci monopola vlasti u društvima kakva postoje u okvirima velikih sila vode posredne ratove prema drugim subjektima međunarodnih odnosa, i to bez snošenja političke i pravne odgovornosti za takve postupke i pred narodima u sopstvenim zemljama, a pogotovo pred međunarodnim institucijama. To govori da odgovornost u sistemima posredne demokratije, po pravilu, slabi po geometrijskoj progresiji sa povećanjem udaljenosti (ne samo geografske) od građanina u čije je ime uspostavljena i održava se vlast određene klase ili društvenog sloja. Dalje, čini se realnom i pretpostavka da su idejni tvorci strategije posrednog nastupanja u procesu njenog kreiranja (i u najapstraktnijim oblicima i radi njene primene u određenom slučaju) polazili od osnovnih kontura sopstvenih društava, odnosno sistema u čijim okvirima su prošli kroz proces socijalizacije, obrazovanja i gde žive i rade. Zamišljajući kako bi se mogli najlakše uspostaviti dominacija nad njihovim društvima, oni su planirali načine za uspostavljanje ili održavanje dominacije nad drugim zemljama.

Upravo u toj tački dolazi se do trećeg načina na koji razvoj sistema posrednodemokratskih odnosa — ovog puta u okvirima objekata — utiče na efikasnost vođenja posrednog rata prema njima samima. Naime, u meri u kojoj je sistem društvenim odnosa koji postoji u okvirima objekta po osnovnim karakteristikama i mogućnostima za demokratsku komunikaciju sličniji sistemu subjekta, objekt je načelno podobniji za uspostavljanje ili održavanje dominacije primenom strategije posrednog nastupanja. Ukoliko se u svetlu ovog stava uzme za primer Čile, čini se da se fatalna greška predsednika S. Alljendea sastojala u tome što uporedo s nacionalizacijom rudnika i fabrika transnacionalnih korporacija u ovoj zemlji nije smeliije krenuo i u političke, ekonomske i druge društvene reforme.

U zemljama »trećeg sveta« posrednodemokratski sistemi imaju dva osnovna izvora, odnosno korena. Naime, reč je — grubo, šematski posmatrano — uglavnom ili o početnim oblicima diktature proletarijata (čije dugotrajnije postojanje nosi realnu opasnost od birokratizacije državnog aparata i drugih političkih struktura) ili o reliktima kolonijalne vladavine. Naime, kolonijalne sile su od početka

razvoja procesa dekolonizacije težile da, uporedo sa slabljenjem i prestankom svojih vladavina u kolonijama, u najvećoj mogućoj meri zaštite svoje ekonomske i druge interese u ovim zemljama. Kao izuzetno koristan postupak za ostvarenje takvih ciljeva pokazalo se pospešenje procesa oformljenja sloja lokalne buržoazije, koji bi došao na vlast po prestanku kolonijalne vladavine. Računalo se da će ova elita posle sticanja nezavisnosti zemlje — ako ne zbog drugih razloga, a ono iz najužih klasnih interesa — biti upućena na političku, ekonomsku, a i druge oblike saradnje sa bivšim kolonijalnim gospodarima. Takođe, ostavljano je »seme razdora« koje — kad proklja — treba iznutra da trajno »destabilizuje« ova mlada društva i njihove države, ili pak da otvori konflikte i sukobe među bivšim kolonijama u kojima će se one međusobno iscrpljivati i — prema planovima kolonizatora — jednog dana verovatno biti dovedene u situaciju da se njima obrate za pomoć. Pružanje ovakve pomoći u većem obimu i u dužem vremenskom periodu može dovesti njene primaocce u položaj zavisnosti u odnosu na davaoca, jer na taj način primalac može da relativno trajno obezbedi red i mir u zemlji i njen teritorijalni integritet jedino zahvaljujući stalnim »transfuzijama« iz inostranstva. Na ove načine su kolonijalne sile još u vreme trajanja svojih vladavina pripremale teren za njihovo obnavljanje drugim sredstvima i metodima, odnosno sredstvima i metodima kojima se primenjuje strategija posrednog nastupanja.

Međutim, supersile se u ovom pogledu nalaze u donekle specifičnom položaju. Naime, kako nisu u istoriji predstavljale velike kolonijalne sile, one u odnosu na zemlje »trećeg sveta« po pravilu ne mogu da koriste navedene prednosti koje imaju bivše kolonijalne sile, osim ukoliko preuzimaju dominaciju nad određenom zemljom od neke kolonijalne sile (kao u slučaju uspostavljanja dominacije SAD nad Južnim Vijetnamom nakon povlačenja Francuza iz ove zemlje). Stoga su supersile u savremenim uslovima često prinuđene da zauzimaju mnogo aktivniji odnos prema zemljama »trećeg sveta« ukoliko teže uspostavljanju njihove zavisnosti prema sebi, a zatim na toj osnovi i dominacije nad njima.

Jedna od komponenti takvog aktivnijeg odnosa supersila ispoljava se i u dovođenju na vlast ili samo u davanju podrške u takvim slučajevima autoritarnim vojnim ili civilnim snagama u pojedinim zemljama »trećeg sveta«. Takvi režimi se u savremenoj političkoj teoriji na Zapadu označavaju kao »fašizam trećeg sveta« ili »neofašističke države trećeg sveta« i slično. Prednosti koje ti režimi pružaju subjektima međunarodnih odnosa koji primenjuju strategiju

posrednog nastupanja mogu se sagledati kroz sledeće osnovne karakteristike njihove vladavine: prvo, osvajaju vlast i održavaju se na njoj po pravilu silom, bilo vojnom bilo onom u širem smislu, a u oba slučaja mogu im od velike pomoći biti strane sile, i to mnogo efikasnije nego ako bi se odlučile da se domognu položaja na čelu države i očuvaju ga zahvaljujući demokratski izraženoj volji građana svoje zemlje; drugo, kako ne uživaju podršku širokih slojeva društva kome pripadaju, nego, naprotiv, ono za njih predstavlja izvor opasnosti, oni su objektivno — a vrlo često i subjektivno — upućeni na traženje potpore van granica svoje zemlje; i treće, kako se po pravilu radi o ekonomski nerazvijenim zemljama, ovakvi režimi često su u finansijskoj nemogućnosti da podršku iz inostranstva pribave na komercijalnoj osnovi (kroz komercijalne zajmove, plaćanje za obuku vojnika i policajaca i vojnu opremu koju nabavljaju u drugim zemljama), pa je plaćaju onim što imaju — nezavisnošću, koju gube stupanjem u odnose zavisnosti prema subjektima međunarodnih odnosa koji teže uspostavljanju ili održavanju dominacije i eksploatacije nad odnosnom zemljom. Dakle, reč je o interesima koji se u osnovi recipročno uklapaju²⁰, rađajući odnose koji predstavljaju svojevrsnu simbiozu, čiji razvoj je potpomognut metodima kao što su korupcija²¹, indoktrinacija i drugim o kojima je već bilo reči.

Takva politika subjekata primene strategije posrednog nastupanja nije zasnovana samo na pragmatičnim zahtevima istorijskog trenutka, nego predstavlja načelno političko opredeljenje prisutno već više decenija, a to znači da je nadživelo brojne smene političara na vlasti, a i njihovih saradnika za političko-strategijska i druga srodna pitanja. Varirala je samo mera u kojoj je ovo opredeljenje dolazilo do izražaja u određenim vremenskim periodima zbog uslova koje je diktirala trenutno postojeća konkretna situacija u svetu i

²⁰ Po mišljenju N. Čomskog i E. S. Hermana, »same Sjedinjene Države imaju dugu istoriju nametanja opresivnih i terorističkih režima u regionima sveta u koje doseže njihov uticaj, kao što su karipske i centralnoameričke šećer i banana-republike (Truhiljo u Dominikanskoj Republici i Somoziña Nikaragva bili su dugotrajni rezultati intervencije i selekcije SAD). Od drugog svetskog rata, sa velikim širenjem uticaja SAD, rođena je i teška odgovornost za rasprostiranje napasti neofašizma, državnog terorizma, torture i represalije kroz velike delove nerazvijenog sveta. Sjedinjene Države su globalizovale 'banana republike'. To se dogodilo uprkos nekim čednim ideološkim naporima zato što takvi razvoji služe potrebama snažnih i dominantnih državnih i privatnih interesa unutar samih Sjedinjenih Država«. N. Chomsky i E. S. Herman: *The Washington Connection and the Third World Fascism*, »The Polistikal Economy of Human Right«, Vol. 1, South End Press, Boston, 1979, str. 1).

²¹ Vidi o tome detaljno u navedenom delu N. Čomskog i E. S. Hermana, odeljci *Korupcija kao primarna karakteristika država-klijenata SAD*, str. 25—26, i *Korupcija i teror kao proces povratne sprege*, str. 26—28.

pojedininim njegovim regionima. Štaviše, ta šema ima i svoj teorijski »omotač«, koji se najsazetije izražava kroz stav da zemlje koje se nalaze u istorijskim fazama burnog ekonomskog i društvenog razvoja (a čini se da je to opšta karakteristika procesa koji se odvijaju u velikom broju zemalja »trećeg sveta«) ne mogu očuvati svoju stabilnost ni u uslovima postojanja sistema političkog pluralizma, nego da ulogu dugoročnijeg stabilizatora društvenih odnosa može efikasno odigrati jedino čvrsta organizacija njihovih armija i drugih društvenih snaga koje poseduju slična svojstva.²² Dakle, na taj način se države dele na one u kojima je demokratija delotvorna i zato moguća i one u kojima to nije slučaj i kojima se zato preporučuje vojna ili civilna diktatura kao najefikasnije sredstvo za samoodržanje. No, kako građani ove druge vrste zemalja najčešće ne prihvataju sve »blagodeti« koje donosi diktatura (jer bi se inače njoj dobrovoljno podvrgli), »dobročinitelji« iz inostranstva »sitnim uslugama« im pomažu u uvođenju diktatura, naravno isključivo za »njihovo dobro«. Pri tom se »nenamerno« ispuštaju iz vida činjenice iz sopstvene istorije. U stvari, reč je o jednoj apologetskoj političkoj i teorijskog konstrukciji kojom se žele prikriti navedeni pravi motivi i interesi subjekata međunarodnih odnosa koji primenjuju strategiju posrednog nastupanja.²³

Stoga se čini da bi jedan od najznačajnijih zaključaka do kojih se može doći na osnovu istorijskih istraživanja u ovoj oblasti glasio: budućnost posrednog rata ne zavisi samo od moći i umešnosti subjekata koji ih vode, nego i od društvenog razvoja uopšte objekata protiv kojih se takav rat vodi. To govori i da su u slučaju ugroža-

²² L. Pija, profesor političkih nauka na Masačusetskom tehnološkom institutu, izneo je 1961. godine decidirani stav da »u poređenju sa naporima koji su utrošeni za razvoj, da kažemo, civilne administracije i političkih partija izgleda da je još uvek nešto lakše stvoriti moderne armije u društvima prelaznog perioda, nego mnoge druge elemente moderne društvene strukture. Najznačajnija činjenica u našem razmatranju jeste da su armije koje je stvorila kolonijalna administracija i novostvorene zemlje bile dosledno među najmodernijim institucijama ovih društvenih zajednica«. (L. Pye, *Armies in the Process of Political Modernization*, »Europea Journal of Sociology«, Vol. 2, 1961, str. 84; vidi i u suštini gotovo identične stavove N. Rokfelera, Č. Mejera i drugih: M. Kler, *Rat kome nema kraja*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1975, str. 315—320).

²³ Kako ističu N. Čomski i E. S. Herman, »operativni princip je bio i ostao ekonomska sloboda — što znači sloboda za američki biznis da investira, proda i repatrira profit — i njene dve osnovne potrebe: povoljna klima za investiranje i specifični oblik stabilnosti. Od kada su te primarne vrednosti ugrožene od neposlušnih studenata, demokratskih procesa, seljačkih organizacija, slobodne štampe i slobodnih sindikata, 'ekonomska sloboda' često zahteva političko ropstvo... Od kada se povoljna klima za investiranje i stabilnost često obezbeđuje represijom, Sjedinjene Države snabdevaju sredstvima i obukom za saslušavanje i torturu, i to temeljito izraženo kroz golemu ekspanziju torture u prošloj dekadi«. (*Navedeno delo*, str. 4).

vanja nezavisnosti subjekata međunarodnih odnosa postupcima za vođenje posrednog rata od neposrednog odbrambenog značaja ne samo konkretni odbrambeni postupci, nego ovakav značaj imaju i rezultati globalnog društvenog razvoja ostvareni bilo pre početka navedenog ugrožavanja, bilo u toku ovih pokušaja (naravno, u ovom poslednjem slučaju pod uslovom da za to bude mogućnosti i vremena).

4. Zaključna razmatranja

Najzad, postavlja se i pitanje društveno-istorijskog teleološkog smisla delovanja navedenih političkih i vojno-političkih uslova koji deluju u savremenoj istorijskoj stvarnosti. Osnovna pitanja na koja nije dat odgovor bi glasila: da li se u svetlu navedenih uslova menja samo odnos između dominacije u međunarodnim odnosima i sile ili prinude kao tradicionalno korišćenog sredstva radi njenog uspostavljanja, održavanja, a i odbacivanja, ili se može govoriti i o evoluciji pojave dominacije (i eventualno njenom postepenom odumiranju)?

Najpre, stvarnost u kojoj živimo nedvosmisleno ukazuje na to da vreme međunarodne dominacije kao istorijske pojave nije prošlo, niti će u dogleđno vreme proći. To naravno ne znači da ne treba ulagati maksimalne napore za njeno otklanjanje u svakom konkretnom slučaju, ali uz shvatanje realnosti stava da se na taj način otklanjaju samo posledice, a ne i uzroci. Otklanjanje tih uzroka zahteva korenitu transformaciju sveta, što je dugoročan istorijski proces u toku koga će postepeno nestati ili bar biti znatno ublažene osnovne društveno-istorijske protivrečnosti koje karakterišu savremeni svet.

Dalje, u takvoj situaciji u kojoj se dominacija mora prihvatiti kao realnost čije postojanje će svet pratiti kroz duži vremenski period može se govoriti o sredstvima i postupcima i za njeno uspostavljanje i održavanje i za odbranu od nje. Naime, čini se da se nalazimo u istorijskom periodu u kome upotreba fizičke ili oružane sile dostiže po svom potencijalu (mogućem intenzitetu i preciznosti) tačku u kojoj polako, ali neumitno sama dovodi do svoje negacije, koja, teorijski posmatrano, može imati dve moguće fizionomije: uništenje ljudske civilizacije, a možda i ljudskog roda ili korišćenje oružane sile kao sredstva za primenu prinude u širem smislu te reči, odnosno za vođenje posrednog rata, uz propagandu, ekonomske i političke postupke. U prvom slučaju bi negacija oružane sile značila i negaciju tekovina čovekovog rada i razvoja, a u drugom samo negaciju njene

osnovne funkcije (uništavanje ljuđi i predmeta koji im služe za život i rad) i transformaciju u jedan novi oblik prinuđivanja, koji — po svemu sudeći — omogućava nove, elastičnije oblike dominacije i eksploatacije u međunarodnm odnosima.

L I T E R A T U R A

- 1) S. Avramov: *Međunarodno javno pravo*, »Savremena administracija«, Beograd, 1976.
- 2) N. Chomsky i E. S. Herman: *The Washington Conection and the Third World Fascism*, »The Political Economy of Human Right«, Vol. 1, South End Press, Boston, 1979.
- 3) V. Dimitrijević i R. Stojanović: *Međunarodni odnosi*, »Nolit«, Beograd, 1979.
- 4) Z. Isaković: *Psihološko-propagandna agresija — novi oblik agresije u međunarodnim odnosima*, »Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, br. 5—6, 1979.
- 5) E. Kardelj: *Istorijski koreni nesvrstavanja*, IC »Komunist«, Beograd, 1975.
- 6) E. Kardelj: *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, IC »Komunist«, Beograd, 1978.
- 7) E. Kardelj: Predavanje na univerzitetu u Dar es Salamu, *Nacija i međunarodni odnosi*, BIGZ, Beograd, 1975.
- 8) M. Kler: *Rat kome nema kraja*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1975.
- 9) L. Mates: *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, »Nolit«, Beograd, 1976.
- 10) Međunarodni stokholmski institut za proučavanje mira: *Naoružanje i razoružanje u nuklearnom dobu*, »Globus«, Zagreb, 1978.
- 11) H. Morgentau: *To Intervene Or Not To Intervene*, »Foreign Affairs«, br. 3, 1967.
- 12) L. Pye: *Armies in the Process of Political Modernization*, »European Journal of Sociology«, Vol. 2, 1961.
- 13) B. Tadić: *Nesvrstanost u teoriji i praksi međunarodnih odnosa*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1976.
- 14) D. Yergin: *Shattered Peace — The Origins of the Cold War And the National Security State*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1977.
- 15) M. Vučinić: *Društveni osnovi i karakteristike savremenih vojnostrategijskih koncepcija*, »Vojno delo«, br. 2, 1979.